

جغرافیا و توسعه شماره ۲۴ پاییز ۱۳۹۰

وصول مقاله : ۱۳۸۹/۶/۱۴

تأیید نهایی : ۱۳۸۹/۱۲/۱۸

صفحات : ۷۶-۵۱

بررسی روند تغییرات درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی سیستان و بلوچستان با بهره‌گیری از تاکسونومی عددی طی دهه‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۷۵

دکتر عیسی ابراهیم‌زاده

دانشیار جغرافیا دانشگاه سیستان و بلوچستان

کوهزاد رئیس‌پور

دانشجوی دکتری جغرافیا دانشگاه سیستان و بلوچستان

چکیده

فراهم نمودن زمینه‌ی برخورداری از خدمات مختلف رفاهی و زیربنایی، تسهیلات اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی از اساسی‌ترین شاخص‌های برنامه‌ریزی در هر واحد برنامه‌ریزی و بویژه مناطق روستایی است. هدف از انجام این پژوهش بررسی درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان برای سطوح شهرستان و بخش، در دو مقطع زمانی ۱۳۸۵ و ۱۳۷۵ می‌باشد. بر همین اساس ۳۵ شاخص توسعه در ۵ گروه شاخص‌های؛ جمعیتی، زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و بهداشتی - درمانی تعریف و به روش تاکسونومی عددی مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از تحلیل یافته‌ها بیانگر آن است که در دهه‌ی ۱۳۷۵ اغلب روستاهای استان در طبقه مناطق نیمه توسعه یافته و توسعه نیافته قرار داشته‌اند، بطوری که تنها ۱۴ درصد از روستاهای استان در نقاط برخوردار و ۸۶ درصد در محدوده‌ی نیمه توسعه یافته و توسعه نیافته بوده‌اند. علاوه بر آن شکاف توسعه‌ای بین شهرستانی و بین بخشی نیز در آن مشهود است. توسعه‌ی نواحی روستایی استان در مقطع زمانی ۱۳۸۵ به جز در شهرستان زابل و بخش‌های تابعه‌ی آن، در سایر شهرستان‌ها و بخش‌ها نشان‌دهنده‌ی آن است که این روند رو به رشد بوده است. بطوری که در این سال، ۵۴ درصد روستاها در طبقه‌ی توسعه یافته، ۳۰ درصد در ردیف نیمه توسعه یافته و ۱۶ درصد هم در طبقه‌ی محروم قرار گرفته‌اند. با این وجود نتایج تفصیلی‌تر مبین عدم توازن در این رشد می‌باشد؛ بطوری که تغییر جایگاه و رتبه‌ی توسعه‌یافتگی روستاها، عمدتاً شامل بخش‌های مرکزی شهرستان‌ها بوده است. در واقع این عدم توازن بویژه منجر به اختلاف وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش مرکزی هر شهرستان با سایر بخش‌های آن شده است. این مهم بیانگر پابرجا بودن عدم تعادل‌های منطقه‌ای و در عین حال عدم توزیع یکنواخت امکانات در منطقه می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: توسعه‌ی روستایی، تاکسونومی عددی، شاخص‌های توسعه، سیستان و بلوچستان.

مقدمه و مبانی نظری

توسعه دارای ابعاد کارکردی متعدد و در واقع منشور چند وجهی است، چنانکه دانشمندان از توسعه تعاریف متعددی داده‌اند؛ دنیس گولت در تعریف توسعه می‌گوید؛ توسعه باید علاوه بر

اهداف اقتصادی و اجتماعی، هدف‌های فرهنگی و سیاسی هم داشته باشد، در عین حال توسعه تمام تغییرات سیستم اجتماعی را دربرمی‌گیرد، تغییراتی که جامعه را از وضعیت نامناسب فعلی به سمت یک وضع انسانی بکشاند (حسین‌زاده‌دلیر، ۱۳۸۰: ۲۶). پل‌استریتن معتقد است که هدف غایی توسعه باید فراهم آوردن بهبود مستمر در وضع افراد باشد و ثمرات خود را نصیب همگان کند (معصومی‌شکوری، ۱۳۷۶: ۴۲). بسیاری از متفکران بزرگ و مشهور دنیای اقتصاد نیز همچون آدام اسمیت، بایر، کلارک، هیرشمن، لوییس، میردال و روستو توسعه را به معنای تحول بنیادی از جامعه‌ی کهن به جامعه‌ی نوین می‌دانند (تقوایی و احمدی، ۱۳۸۲: ۴۶).

چارلز کیندل برگر می‌گوید: به طور کلی عبارت توسعه بر بروز تحول در چگونگی تولید و نیز بر تجدیدنظر در تخصیص منابع و نیروی کار به بخش‌های مختلف تولید، نیز دلالت دارد، اما میردال توسعه را عبارت از حرکت یک سیستم یک‌دست اجتماعی به سمت جلو می‌داند (شکویی، ۱۳۷۳: ۴۹۹). از سویی امر توسعه در واقع جریانی چندبعدی است که مستلزم تجدید سازمان و تجدید جهت‌گیری مجموعه نظام اقتصادی، اجتماعی در سطح کشورها و مناطق خواهد بود (ابراهیم‌زاده و شریفی‌کیا، ۱۳۸۲: ۹۰). به عبارت دیگر، توسعه و برنامه‌ریزی‌هایی که به‌منظور ساماندهی کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فضایی-کالبدی نواحی مختلف شکل می‌گیرد، می‌بایست علاوه بر بهبود وضع درآمدها و تولید، بطور محسوس متضمن تغییرات بنیادی در ساخت‌های اجتماعی، اداری، همچنین طرز تلقی عامه و حتی آداب، عادات و رسوم مردم باشد. در واقع تحقق همه‌جانبه‌ی امر توسعه می‌تواند موجب اصلاحات اساسی در نظام اجتماعی - اقتصادی در سطح ملی و منطقه‌ای گردد (تودارو، ۱۹۸۱: ۱۱۵). اینک با توجه به اینکه توسعه‌ی ناحیه‌ای یکی از مباحثی است که طی چند دهه‌ی اخیر توجه برنامه‌ریزان، خصوصاً برنامه‌ریزان ناحیه‌ای را به خود جلب کرده است؛ بررسی شاخص‌های عمده اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و غیره در سطوح مختلف، خصوصاً ناحیه‌ای هم معیاری مناسب در جهت تعیین جایگاه نواحی است و هم نیازمند اعمال ملاحظات خاص در سطح ناحیه‌ای و تعیین شرایط سازگاری و انطباق ملی و ناحیه‌ای است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۳: ۱۰۲). با این حال همان‌طور که روند توسعه‌یافتگی در استان‌های مختلف یک کشور دارای مراتب گوناگونی است، در داخل یک استان نیز روند توسعه‌یافتگی در بین شهرستان‌ها و مناطق مختلف یکسان نیست (آذر و رجب‌زاده، ۱۳۸۱: ۱۶۷).

توسعه‌یافتگی شهرستان‌های یک استان با توجه به توزیع فضایی ناهمگن منابع و همچنین عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و طبیعی مناطق، بعضاً ممکن است دارای روندی متناسب نباشد (مولایی، ۱۳۸۷: ۷۲)، لذا با توجه به اینکه هدف کلی توسعه، رشد و تعالی همه‌جانبه‌ی

جوامع انسانی است (آسایش، ۱۳۷۵: ۱۷)؛ از این‌رو در فرآیند برنامه‌ریزی برای دستیابی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازهای آنان در ابعاد مختلف از جمله اقدامات ضروری در این زمینه است (زیاری، ۱۳۷۸: ۲۱). آنچه مسلم است این ضرورت در همه‌جا و به‌طور یکسان مطرح نمی‌شود و امکانات و منابع نیز در همه‌جا یکسان نیست (رضوانی، ۱۳۸۳: ۵۱). در این مقاله سطح توسعه‌یافتگی روستاهای سیستان و بلوچستان با استفاده از ۳۵ شاخص توسعه (در بخش‌های مختلف زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، بهداشتی- درمانی) در دو مقطع زمانی ۱۳۷۵ که حاصل سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای در این استان، طی دهه‌های قبل از آن بوده و سپس بر اساس یافته‌های آماری حاصل از سرشماری سال ۱۳۸۵ که آن نیز نتیجه سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی یک دهه پس از آن می‌باشد، به‌روش تاکسونومی عددی، چگونگی روند تغییرات توسعه‌یافتگی، بررسی و تعیین گردیده‌است؛ تا معلوم گردد که میزان اثربخشی اعتبارات هزینه شده و طرح‌ها و برنامه‌های اجرا شده در منطقه به چه نسبت بوده است. نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند رهنمودی علمی جهت برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران ملی و منطقه‌ای به‌منظور ارزیابی عینی و عملی از چگونگی بازدهی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای، در دهه‌های گذشته در این ناحیه و نسبت بازدهی آنها در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و غیره باشد؛ و در صورت لزوم به بازبینی برنامه‌ها و تجدید سازمان نهادی آنها کمک نماید تا سرمایه‌گذاری‌ها هدفمندتر گردد.

پیشینه‌ی تحقیق

در ایران برای اولین بار طرح‌های ساماندهی در برنامه‌ی دوم توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی کشور، مدنظر قرار گرفت و در آنجا در خصوص اهداف این‌گونه طرح‌ها چنین آمده است؛ یکپارچه دیدن خدمات زیرساختی و روساختی و تجهیز نقاط خدماتی برتر، در این صورت می‌توان گفت ساماندهی یعنی دخالت آگاهانه و ارادی برای سازماند کردن رابطه بین انسان، فعالیت و فضا به‌منظور انتظام امور در همه‌ی سطوح (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۹).

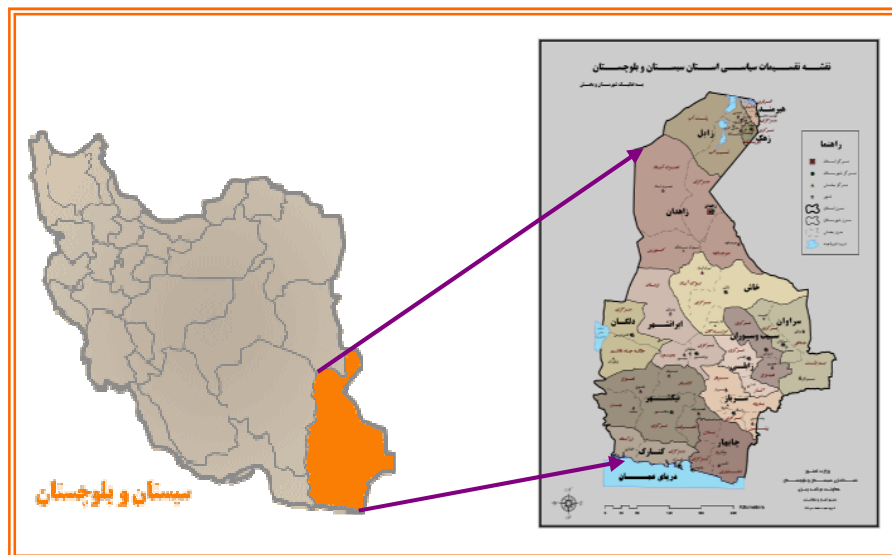
گرچه روستا و جامعه‌ی روستایی به عنوان پایین‌ترین سطح از سطوح برنامه‌ریزی برای رسیدن به اهداف کلان توسعه کشورها مدنظر قرار می‌گیرد، اما ساماندهی و توسعه‌ی روستاها به‌عنوان زیربنای توسعه‌ی ناحیه‌ای و منطقه‌ای و در نهایت توسعه‌ی ملی تلقی می‌شود (براهیم‌زاده، ۱۳۸۳: ۶). استفاده از روش آنالیز تاکسونومی در برنامه‌های ساماندهی و سطح‌بندی ناحیه‌ای نیز، عمدتاً طی دوره‌های اخیر در کشور متداول گردید. چنانکه اسلامی در پژوهشی با استفاده از تکنیک تاکسونومی عددی و تحلیل عاملی در دو مقطع زمانی ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ و با

استفاده از ۴۴ شاخص توسعه نشان داد که وضعیت مناطق روستایی ایران به لحاظ توسعه در سال ۱۳۶۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ بهبود یافته، اما دوگانگی بین مناطق افزایش یافته است (اسلامی، ۱۳۷۲: ۱۴). در پژوهشی دیگر رتبه‌بندی حاصل از روش‌های تاکسونومی عددی و تحلیل عاملی، مناطق روستایی استان زنجان نیز طی سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۶۵ بیانگر روند رو به رشد مناطق روستایی آن استان بوده، اما باز هم بیانگر آن است که دوگانگی بین روستاها افزایش یافته است (مرسلی، ۱۳۷۴: ۱۲۷). اشتری در تحقیقی دیگر نشان داد که درجه‌ی توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها، شهرها و روستاهای استان آذربایجان غربی به روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی در دو مقطع زمانی ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵، بیانگر بهبود درجه‌ی توسعه‌یافتگی شهرستان، شهر و روستاهای این استان به ترتیب به نسبت‌های ۲۲۴٪، ۱۶۶٪ و ۷۵٪ بوده است (اشتری، ۱۳۷۳: ۱۷۶). در سطح بین‌المللی نیز باهاتیا و رای (Bhatia & Rai, 2004: 27) با استفاده از ۲۳ شاخص، به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه از هند در سال ۲۰۰۱ پرداخته‌اند، نتایج یافته‌های آنها نشان می‌دهد که از مجموعه این بلوک‌ها، ۴۳ بلوک توسعه‌یافته، ۱۸۷ بلوک نسبتاً توسعه‌یافته، ۱۱۸ بلوک کمتر توسعه‌یافته و ۳۲ بلوک توسعه‌نیافته بوده‌اند.

جو و همکارانش (Joae & et al, 2001: 106) نیز رتبه‌بندی کشور بلژیک را به منظور حمایت از سیاست توسعه‌ی منطقه‌ای با استفاده از تکنیک‌های آماری چندمتغیره تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای و با استفاده از ۲۳ شاخص اقتصادی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و غیره انجام داده و چگونگی سطوح توسعه، نواحی این کشور را در هر یک از شاخص‌های فوق‌الذکر نشان داده‌اند. موارد متعدد دیگری نیز در ایران و جهان در این ارتباط کار شده که به منظور پرهیز از افزایش بیش از حد حجم مقاله از ذکر آنها پرهیز گردید.

منطقه‌ی مورد مطالعه

منطقه‌ی مورد مطالعه استان سیستان و بلوچستان می‌باشد که با وسعت حدود ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع، معادل ۱۱/۵ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. این استان بین ۲۵ درجه و ۳ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی و ۵۸ درجه و ۴۹ دقیقه تا ۶۳ درجه و ۲۰ دقیقه طول شرقی واقع شده که از شمال به استان خراسان جنوبی، از جنوب به دریای عمان، از شرق به کشورهای افغانستان و پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود شده است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، این استان دارای ۱۴ شهرستان، ۳۶ مرکز شهری، ۴۰ بخش، ۱۰۲ دهستان و ۵۶۳۴ روستان می‌باشد (سالنامه‌ی آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۷).

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه‌ی مورد مطالعه

روش تحقیق و جامعه‌ی آماری

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و جامعه‌ی آماری آن را روستاهای استان سیستان و بلوچستان به تفکیک بخش و شهرستان در دو مقطع زمانی ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ تشکیل می‌دهد. در ابتدا با مطالعه‌ی کتابخانه‌ای، به تعیین شاخص‌های توسعه‌یافتگی پرداخته شده و پس از آن، داده‌های مورد نیاز از سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و سالنامه‌های آماری مربوط به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن طی سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ استخراج گردید. گرچه برای تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق، روش‌های متعددی وجود دارد، اما در این پژوهش از روش تاکسونومی عددی (*Numerical Taxonomy Method*) که در رتبه‌بندی مناطق کاربرد بیشتری دارد (Eghbali & Azadeh, 2007: 126-138)، استفاده شده است.

متدولوژی و مراحل تاکسونومی عددی

روش تاکسونومی عددی از معتبرترین و بهترین روش‌های درجه‌بندی مناطق از لحاظ توسعه‌یافتگی و تعیین میزان کیفیت دسترسی مناطق به امکانات مختلف است؛ که برای اولین بار توسط آدنسون در سال ۱۷۶۳ مطرح و در سال ۱۹۵۰ توسط گروهی از ریاضی‌دانان بسط داده شد (زیاری و شاه‌آبادی، ۱۳۸۰: ۱۱۱). این تکنیک با استفاده از شاخص‌های گوناگون و طی مراحل نه‌گانه به درجه‌بندی مناطق از لحاظ توسعه‌یافتگی می‌پردازد (Azadeh, 2007: 347).

مرحله ۱. مشخص نمودن مناطق مورد نظر برای ارزیابی میزان توسعه یافتگی و تعیین شاخص‌های توسعه: در این مرحله، ابتدا مناطق مورد بررسی مشخص شده و سپس شاخص‌های سنجش میزان توسعه یافتگی مناطق تعیین می‌گردد.

مرحله ۲. تشکیل ماتریس داده‌ها: در این مرحله داده‌های مورد نیاز استخراج می‌شود و در ماتریسی که در سطرهای آن مناطق و در ستون‌ها شاخص‌ها آورده شده است، قرار می‌گیرند. هر درایه در این جدول بیانگر وضعیت منطقه‌ی I از نظر شاخص Z می‌باشد (Eghbali, 2007: 126).
مرحله ۳. استاندارد کردن شاخص‌ها: برای قابل مقایسه شدن شاخص‌های مختلف نسبت به یکدیگر، باید ماتریس داده‌ها استاندارد شود. بدین صورت که عدد مربوط به هر شاخص را از میانگین کل همان شاخص در بین مجموع نقاط مورد مطالعه، کسر نموده و بر انحراف معیار همان شاخص در جمیع سکونتگاه‌های مورد مطالعه تقسیم می‌نماییم.

مرحله ۴. تعیین فاصله‌ی مرکب بین مناطق: در این مرحله، با داشتن ماتریس استاندارد Z می‌توان فاصله‌ی هر منطقه را از سایر مناطق به نسبت شاخص‌های تعیین شده به دست آورد (Guveli, 2000: 97). در اینجا a و b دو منطقه‌ی مورد ارزیابی هستند. این عملیات یک نوع محاسبه‌ی زوجی بین هر دو منطقه با هم است. بنابراین فاصله‌ی منطقه‌ی a از b برابر فاصله‌ی b از a است و فاصله‌ی هر منطقه از خودش برابر صفر است.

مرحله ۵. تعیین کوتاه‌ترین فاصله: در این مرحله، کم‌ترین میزان فاصله هر سطر از ماتریس تعیین می‌شود. سپس میانگین هر کدام از مناطق و انحراف معیار آنها به دست آمده و همین کار برای کوتاه‌ترین فاصله نیز انجام می‌شود.

مرحله ۶. همگن‌سازی مناطق: اگر مناطقی داشته باشیم که دارای فاصله‌های بسیار بیشتر یا کمتر از سایر مناطق باشند؛ به عبارت دیگر، در جامعه‌ی مورد بررسی ما منطقه‌ی بسیار توسعه یافته یا بسیار محروم وجود داشته باشد (تقوایی و رضانی، ۱۳۸۴: ۱۴) که با سایر مناطق ناهمگون باشد؛ الگوریتم در این زمان حذف این مناطق از گردونه‌ی درجه‌بندی را پیشنهاد می‌دهد. بنابراین، به منظور حذف این گزینه‌ها حد بالا و پایین فاصله‌ها را به صورت زیر به دست آورده و چنانچه منطقه‌ای در این فاصله نباشد، حذف خواهد شد $Or (+) = dr + 2$ حد بالا و $Or (-) = dr - 2$ حد پایین.

مرحله ۷. تعیین الگو یا سرمشق مناطق: در این مرحله فاصله‌ی هر یک از مناطق از مقدار ایده‌آل (که در مرحله ۴ تعیین شد) به صورت زیر تعیین می‌شود. فاصله‌ی کم از ایده‌آل، نمایانگر توسعه یافتگی و فاصله‌ی زیاد عدم توسعه یافتگی را نشان می‌دهد.

مرحله ۸. درجه‌بندی میزان توسعه‌یافتگی مناطق: در این مرحله، به درجه‌بندی میزان توسعه‌یافتگی مناطق پرداخته می‌شود. میزان توسعه‌یافتگی یک منطقه (Fi)، بر اساس فرمول مقابل قابل محاسبه است: $Fi = C_{i0} / C_0$ که در این رابطه: Fi درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق، C_{i0} : سرمشق توسعه‌ی هر منطقه و C_0 حد بالای توسعه‌یافتگی می‌باشد. به منظور محاسبه‌ی C_0 ، میانگین وانحراف معیار C_{i0} ها مشخص شده و از رابطه‌ی مقابل استفاده می‌کنیم: $C_0 = C_{i0} + 2$

مرحله ۹. تحلیل نتایج و تعیین کیفیت توسعه‌یافتگی: در این مرحله Fi های محاسبه شده برای هر منطقه مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در مدل تاکسونومی، Fi بین صفر و یک قرار می‌گیرد و مبنای قرار گرفتن یک منطقه در یکی از طبقات سه گانه خواهد بود:

الف: برخوردار از امکانات (کیفیت بالای توسعه‌یافتگی) ب: دارای امکانات محدود (کیفیت متوسط توسعه‌یافتگی) ج: محروم از امکانات (کیفیت پایین توسعه‌یافتگی).

بنابراین هرچه مقدار Fi به صفر نزدیکتر باشد منطقه‌ی مورد نظر توسعه‌یافته‌تر است و هر چقدر Fi به یک نزدیک باشد، دلالت بر عدم توسعه‌یافتگی آن منطقه است.

شاخص‌های توسعه‌ی مورد استفاده

از آن جایی که عوامل و شاخص‌های متعدد و مختلفی وجود دارد که اثرات متفاوتی بر سطح زندگی روستاییان می‌گذارد، در این بررسی شاخص‌ها و عوامل کلیدی که دارای اهمیت بیشتری است، مورد استفاده قرار گرفته است. در راستای تحقق این هدف، آمار و اطلاعات مربوط به ۳۵ شاخص مورد نظر، بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ جمع‌آوری و با استفاده از روش تاکسونومی به کار گرفته و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جدول ۱: شاخص‌های توسعه‌ی مورد استفاده در پژوهش طی سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

کد شاخص	زیر شاخص	ردیف	شاخص‌های اصلی
X ₁	میانگین جمعیت مناطق روستایی	۱	شاخص‌های جمعیتی
X ₂	نرخ شهرنشینی	۲	
X ₃	بُعد خانوار روستایی	۳	
X ₄	نسبت روستاهای برخوردار از راه آسفالت	۴	شاخص‌های زیربنایی
X ₅	نسبت روستاهای برخوردار از راه شوسه	۵	
X ₆	نسبت روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی سالم	۶	
X ₇	نسبت روستاهای برخوردار از برق	۷	
X ₈	نسبت روستاهای برخوردار از تلفن	۸	
X ₉	نسبت روستاهای برخوردار از صندوق پست	۹	
X ₁₀	نسبت روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی روستایی	۱۰	
X ₁₁	نسبت روستاهای برخوردار از مرکز خدمات روستایی	۱۱	
X ₁₂	نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر	۱۲	شاخص‌های اقتصادی
X ₁₃	نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر مرد	۱۳	
X ₁₄	نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر زن	۱۴	
X ₁₅	نسبت جمعیت بیکار جوانان ده ساله و بیشتر	۱۵	
X ₁₆	نسبت جمعیت بیکار جوانان ده ساله و بیشتر مرد	۱۶	
X ₁₇	بار تکفل در مناطق روستایی	۱۷	شاخص‌های بهداشتی و درمانی
X ₁₈	نسبت روستاهای دارای آب لوله‌کشی تصفیه شده	۱۸	
X ₁₉	نسبت روستاهای دارای حمام	۱۹	
X ₂₀	نسبت روستاهای دارای خانه بهداشت	۲۰	
X ₂₁	نسبت روستاهای برخوردار از پزشک	۲۱	
X ₂₂	نسبت روستاهای برخوردار از دندانپزشک	۲۲	
X ₂₃	نسبت روستاهای برخوردار از دامپزشک و تکنسین دامپزشکی	۲۳	
X ₂₄	نسبت روستاهای برخوردار از بهیار و مامای روستایی	۲۴	
X ₂₅	نسبت باسوادان به جمعیت ۶ ساله و بیشتر	۲۵	شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی
X ₂₆	نسبت جمعیت باسوادان مرد به جمعیت ۶ ساله و بیشتر مرد	۲۶	
X ₂₇	نسبت باسوادان زنی به جمعیت ۶ ساله و بیشتر زن	۲۷	
X ₂₈	نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره ابتدایی	۲۸	
X ₂₉	نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره راهنمایی	۲۹	
X ₃₀	نسبت جمعیت در حال تحصیل دوره متوسطه	۳۰	
X ₃₁	درصد روستاهای زیر پوشش رادیو	۳۱	
X ₃₂	درصد روستاهای زیر پوشش شبکه اول سیما	۳۲	
X ₃₃	درصد روستاهای زیر پوشش شبکه دوم سیما	۳۳	
X ₃₄	درصد روستاهای زیر پوشش شبکه سوم سیما	۳۴	
X ₃₅	نسبت روستاهایی که به مجله و روزنامه در روستا دسترسی دارند	۳۵	

مأخذ: نگارندگان، با استفاده از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ - ۱۳۷۵

تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان‌های استان

استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۷۵ دارای ۷ شهرستان به نام‌های ایرانشهر، چابهار، خاش، زابل، زاهدان، سراوان، و نیکشهر بوده‌است. در همین سال، بیشترین تعداد روستا متعلق به شهرستان ایرانشهر (۱۱۸۱ روستا) و کمترین آن مربوط به شهرستان چابهار (۵۵۷ روستا) بوده‌است. همچنین بیشترین و کمترین جمعیت روستایی به ترتیب متعلق به شهرستان‌های زابل (۲۲۳۰۱۶ نفر) و زاهدان (۵۶۶۱۴) اعلام گردیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶). در سال ۱۳۸۵ این استان دارای ۱۰ شهرستان بوده‌است که علاوه بر شهرستان‌های فوق سه شهرستان دیگر به نام‌های زهک، سرباز و کنارک به آنها اضافه شده است. در این سال نیز بیشترین جمعیت روستایی متعلق به شهرستان زابل (۱۷۴۵۹۳ نفر) اما کمترین آن متعلق به شهرستان کنارک (۴۰۳۴۷ نفر) بوده‌است (سالنامه آماری سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۷). بر مبنای محاسبات تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان‌های استان طی سال ۱۳۷۵، مشخص شد که مناطق روستایی شهرستان زابل به دلیل برخورداری بیشتر از شاخص‌های توسعه نسبت به سایر شهرستان‌های استان، به عنوان عنصر ناهمگن شناخته شده و طبق مرحله ۶ روش تاکسونومی حذف می‌گردد. مناطق روستایی دیگر شهرستان‌های استان، به عنوان مناطق همگن تلقی می‌شوند. پیشرفته‌ترین مناطق روستایی استان پس از شهرستان زابل، مربوط به شهرستان سراوان است و محروم‌ترین مناطق روستایی به شهرستان نیکشهر تعلق دارد. با توجه به درجه و شکاف توسعه، می‌توان مناطق روستایی برخی از شهرستان‌های استان را از قبیل مناطق روستایی شهرستان‌های خاش و ایرانشهر همگن و متشابه در نظر گرفت. همچنین می‌توان روستاهای چابهار و زاهدان را از نظر شاخص‌های توسعه، همگن و متجانس فرض نمود (جدول ۲). طبقه‌بندی مناطق روستایی هر یک از شهرستان‌های استان به تفکیک ۵ گروه شاخص‌های توسعه انجام شد و نتایج قابل توجهی به دست آمد. در سال ۱۳۸۵ درجه‌ی توسعه‌یافتگی به جز در شهرستان زابل، در دیگر شهرستان‌های استان بهبود یافته است. به طوری که به جز شهرستان نیکشهر بقیه در محدوده‌ی منطقه‌ی توسعه‌یافته و نیمه توسعه‌یافته قرار گرفته‌اند (جدول ۳). از دلایل رشد منفی میزان توسعه‌یافتگی در شهرستان زابل می‌توان به بروز خشکسالی‌های شدید در محدوده زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، افزایش مهاجرت روستائیان و کاهش ۴۰ درصدی جمعیت مناطق روستایی در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۷۵ افزایش میزان بیکاری و از بین رفتن زمینه‌های اشتغال ناشی از خشکسالی اشاره نمود. نتایج حاصل از میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان‌های

استان سیستان و بلوچستان بر اساس ۵ گروه شاخص‌های؛ جمعیتی، زیربنایی، اقتصادی، بهداشتی - درمانی و فرهنگی - اجتماعی طی سال ۱۳۷۵ نشان‌دهنده‌ی آن است که؛ با در نظر گرفتن شاخص‌های جمعیتی، درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق شهرستان‌های استان تفاوت فاحشی ندارد. اما اگر شاخص‌های زیربنایی و اقتصادی ملاک محاسبه قرار گیرند، تفاوت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان بسیار چشمگیرتر و گسترده‌تر مشاهده می‌شود. همین موضوع با در نظر گرفتن شاخص‌های بهداشتی - درمانی و فرهنگی - اجتماعی نیز صدق می‌کند.

جدول ۳: رتبه‌بندی مناطق استان بر اساس ۳۵ شاخص توسعه (۱۳۸۵)

رتبه	شهرستان	درجه‌ی توسعه‌یافتگی
۱	زابل	۰/۳۲۳
۲	زهک	۰/۳۴۸
۳	ایرانشهر	۰/۴۳۶
۴	زاهدان	۰/۴۵۵
۵	چابهار	۰/۴۵۸
۶	سراوان	۰/۴۷۴
۷	کنارک	۰/۵۰۱
۸	سرباز	۰/۵۷۰
۹	خاش	۰/۵۸۷
۱۰	نیکشهر	۰/۶۱۴

مأخذ: نگارندگان، با تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

جدول ۲: رتبه‌بندی مناطق استان بر اساس ۳۵ شاخص توسعه (۱۳۷۵)

رتبه	شهرستان	درجه‌ی توسعه‌یافتگی
۱	زابل	*
۲	سراوان	۰/۶۲۱
۳	خاش	۰/۷۱۵
۴	ایرانشهر	۰/۷۷۴
۵	چابهار	۰/۸۰۷
۶	زاهدان	۰/۸۰۹
۷	نیکشهر	۰/۹۷۷

مأخذ: ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۲۱

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که در دهه‌ی ۱۳۷۵ در زمینه شاخص‌های جمعیتی یک نوع همگرایی و تجانس در بین نقاط روستایی استان وجود داشته، در حالی که در زمینه‌ی امکانات زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی و درمانی، در مناطق روستایی استان، واگرایی و عدم تجانس به چشم می‌خورد. البته در مورد شاخص‌های بهداشتی و درمانی این اختلاف و شکاف کمتر و در مورد شاخص‌های دیگر (شاخص‌های زیربنایی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی) بیشتر دیده می‌شود. همچنین مناطق روستایی شهرستان زاهدان به دلیل مرکزیت استانی و وجود قطب جمعیتی و کاری این شهر، از نظر شاخص‌های اقتصادی، در حد بالایی از توسعه قرار دارند (ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۲۲). در سال ۱۳۸۵ درجه‌ی توسعه‌یافتگی تمامی شهرستان‌ها به جز شهرستان زابل (در بخش‌های زیربنایی و اقتصادی)

نسبت به سال ۱۳۷۵ بهبود یافته و این رشد در شهرستان‌هایی مانند زاهدان، چابهار و ایرانشهر چشمگیرتر بوده‌است. در این مقطع شهرستان‌های نیکشهر و خاش از کمترین میزان توسعه نسبت به سال ۱۳۷۵ برخوردار گردیده‌اند (جدول ۴). در عین حال در سال ۱۳۸۵ نیز همچنان در زمینه‌ی امکانات زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و بهداشتی- درمانی مناطق روستایی استان، واگرایی و عدم تجانس به چشم می‌خورد که میزان واگرایی در شاخص‌های زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و بهداشتی- درمانی از شاخص جمعیتی چشمگیرتر می‌باشد (جدول ۵).

جدول ۴: رتبه‌بندی مناطق روستایی شهرستان‌های استان، بر اساس شاخص‌های جمعیتی، زیربنایی، اقتصادی، بهداشتی و درمانی، فرهنگی و اجتماعی (۱۳۷۵)

الف) شاخص‌های جمعیتی			ب) شاخص‌های زیربنایی			ج) شاخص‌های اقتصادی		
رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی
۱	زابل	۰/۵۸۱	۱	زابل	۰/۱۶۹	۱	زاهدان	۰/۰۶۴
۲	سراوان	۰/۶۲۶	۲	چابهار	۰/۴۶۷	۲	چابهار	۰/۴۳۴
۳	ایرانشهر	۰/۶۷۰	۳	سراوان	۰/۵۷۶	۳	خاش	۰/۴۹۰
۴	نیکشهر	۰/۸۲۵	۴	ایرانشهر	۰/۵۸۰	۴	زابل	۰/۵۵۶
۵	چابهار	۰/۸۴۴	۵	خاش	۰/۶۵۴	۵	سراوان	۰/۶۴۴
۶	زاهدان	۰/۸۴۷	۶	زاهدان	۰/۷۳۱	۶	نیکشهر	۰/۷۱۰
۷	خاش	۰/۹۱۸	۷	نیکشهر	۰/۸۹۱	۷	ایرانشهر	۰/۸۵۳
د) شاخص‌های بهداشتی، درمانی			ه) شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی			تعداد شاخص‌ها		
رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی			
۱	زابل	۰/۳۶۹	۱	زابل	۰/۱۴۸	الف) شاخص‌های جمعیتی (۳ شاخص)		
۲	سراوان	۰/۵۲۰	۲	سراوان	۰/۴۱۷	ب) شاخص‌های زیربنایی (۸ شاخص)		
۳	خاش	۰/۵۹۷	۳	ایرانشهر	۰/۵۰۰	ج) شاخص‌های اقتصادی (۶ شاخص)		
۴	ایرانشهر	۰/۶۳۸	۴	خاش	۰/۵۹۸	د) شاخص‌های بهداشتی، درمانی (۷ شاخص)		
۵	چابهار	۰/۸۰۲	۵	نیکشهر	۰/۷۴۵	ه) شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی (۱۱ شاخص)		
۶	نیکشهر	۰/۸۳۸	۶	زاهدان	۰/۷۵۵			
۷	زاهدان	۰/۸۶۲	۷	چابهار	۰/۸۰۷			

مأخذ: ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۲۳

تعیین درجه توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان به تفکیک بخش

بر اساس تقسیمات کشوری در سال ۱۳۷۵، استان سیستان و بلوچستان دارای ۲۹ بخش و ۹۲ دهستان بوده‌است. شهرستان ایرانشهر با دارا بودن ۶ بخش و شهرستان خاش با دارا بودن ۲ بخش، به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد بخش را در سطح استان به خود اختصاص

داده‌اند (جدول ۶). از نظر تعداد روستا بخش نصرت‌آباد از شهرستان زاهدان با داشتن ۵۴۷ روستا و بخش جالق از شهرستان سراوان با داشتن ۴۷ روستا بیشترین و کمترین تعداد روستا را داشته‌اند. در حالی که در سال ۱۳۸۵ این استان دارای ۳۷ بخش و ۹۸ دهستان بوده است (جدول ۷).

جدول ۵: رتبه‌بندی مناطق روستایی شهرستان‌های استان براساس شاخص‌های جمعیتی، زیربنایی، اقتصادی، بهداشتی و درمانی، فرهنگی و اجتماعی (۱۳۸۵)

الف) شاخص‌های جمعیتی			ب) شاخص‌های زیربنایی			ج) شاخص‌های اقتصادی		
رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی
۱	زهک	۰/۴۴۲	۱	زابل	۰/۲۲۳	۱	زاهدان	۰/۳۵۰
۲	زابل	۰/۴۶۰	۲	چابهار	۰/۳۷۲	۲	زهک	۰/۳۵۲
۳	ایرانشهر	۰/۵۶۶	۳	زهک	۰/۳۸۱	۳	زابل	۰/۳۸۲
۴	سراوان	۰/۵۶۷	۴	ایرانشهر	۰/۳۶۹	۴	کنارک	۰/۴۴۱
۵	زاهدان	۰/۵۹۰	۵	زاهدان	۰/۴۰۹	۵	ایرانشهر	۰/۴۶۳
۶	چابهار	۰/۶۲۸	۶	سراوان	۰/۴۶۰	۶	سراوان	۰/۵۱۴
۷	سرباز	۰/۶۶۳	۷	کنارک	۰/۴۷۰	۷	چابهار	۰/۵۲۶
۸	کنارک	۰/۶۶۷	۸	خاش	۰/۵۳۲	۸	سرباز	۰/۵۸۷
۹	خاش	۰/۷۰۰	۹	سرباز	۰/۵۴۱	۹	نیکشهر	۰/۵۸۹
۱۰	نیکشهر	۰/۷۴۵	۱۰	نیکشهر	۰/۶۲۰	۱۰	خاش	۰/۶۱۰
د) شاخص‌های بهداشتی و درمانی			ه) شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی			تعداد شاخص‌ها		
رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	شهرستان	درجه توسعه‌یافتگی	الف) شاخص‌های جمعیتی (۳ شاخص)		
۱	زابل	۰/۲۴۵	۱	زابل	۰/۳۰۳	ب) شاخص‌های زیربنایی (۸ شاخص)		
۲	زهک	۰/۳۰۱	۲	زهک	۰/۳۱۶	ج) شاخص‌های اقتصادی (۶ شاخص)		
۳	ایرانشهر	۰/۳۸۱	۳	ایرانشهر	۰/۳۹۷	د) شاخص‌های بهداشتی، درمانی (۷ شاخص)		
۴	چابهار	۰/۳۹۸	۴	سراوان	۰/۴۶۰	ه) شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی (۱۱ شاخص)		
۵	کنارک	۰/۴۰۳	۵	چابهار	۰/۴۸۳			
۶	زاهدان	۰/۴۰۳	۶	زاهدان	۰/۵۲۱			
۷	سراوان	۰/۴۰۹	۷	کنارک	۰/۵۲۵			
۸	خاش	۰/۵۱۸	۸	سرباز	۰/۵۶۸			
۹	سرباز	۰/۵۳۴	۹	نیکشهر	۰/۵۵۳			
۱۰	نیکشهر	۰/۵۶۸	۱۰	خاش	۰/۵۷۷			

مأخذ: نگارندگان، با تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

محاسبات تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان در سطح بخش و بر اساس ۳۵ شاخص توسعه (سال ۱۳۷۵) و به روش طبقه‌بندی تاکسونومی نشان داد که؛ بخش مرکزی زابل به دلیل بهره‌مندی افزونتر از شاخص‌های توسعه، در مقایسه با ۲۸ بخش دیگر استان به عنوان منطقه‌ی ناهمگن در نظر گرفته شد. توسعه‌یافته‌ترین مناطق روستایی استان سیستان و

بلوچستان به ترتیب در بخش‌های مرکزی، شیب آب، شهرکی و نارویی (هر سه بخش متعلق به شهرستان زابل) و محرومترین نقاط روستایی استان به ترتیب در بخش‌های بنت، فنوج و لاشار (هر سه از توابع شهرستان نیکشهر) بوده‌اند. از آنجایی که درجه‌ی توسعه‌یافتگی برخی از بخش‌های استان بسیار نزدیک به یکدیگر بوده است، می‌توان این بخش‌ها را به عنوان همگن یا متشابه در نظر گرفت. به عنوان مثال مناطق روستایی بخش‌های شیب‌آب و شهرکی نارویی، و یا بمپور و پشت آب و همچنین بخش‌های زابلی، سیب و سوران و جالق (از توابع شهرستان سراوان) متجانس و همگن هستند. بخش‌های مرکزی ایرانشهر و خاش و نیز بخش‌های بم پشت، سرباز، بزمان و مرکزی زاهدان و یا بخش‌های دلگان و مرکزی نیکشهر، به منزله بخش‌های همگن و متشابه تلقی می‌شوند. افزون بر این در مورد بخش‌های همگن می‌توان به بخش‌های راسک و فیروزآباد، نصرت‌آباد، نوک‌آباد و مرکزی چابهار و یا بخش‌های لاشار و فنوج هم اشاره نمود (براهیم‌زاده و دیگران، ۲۶: ۱۳۸۰). در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان بخش‌های استان را از نظر درجه‌ی توسعه‌یافتگی در سال ۱۳۷۵ در ۳ گروه شامل؛ گروه اول بخش‌های توسعه‌یافته یا برخوردار ($F \leq 0/61$)، گروه دوم بخش‌های نیمه توسعه‌یافته یا نیمه‌محروم ($0/61 \leq F \leq 0/81$)، و گروه سوم بخش‌های توسعه‌نیافته یا محروم ($0/81 \leq F \leq 1$) جای داد (جدول ۱۰). نکته قابل توجه این است که در داخل برخی از شهرستان‌های استان شکاف توسعه‌ای بین‌بخشی وجود دارد، به طوری که در داخل یک شهرستان بعضی از بخش‌ها به گروه توسعه‌یافته و دیگر بخش‌های همان شهرستان به گروه‌های دوم و سوم (نیمه توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته) تعلق دارند. این موضوع علاوه بر نشان دادن عدم تعادل‌های منطقه‌ای، نمایانگر نبود تعادل‌های درون منطقه‌ای نیز می‌باشد. به عنوان مثال از ۶ بخش شهرستان ایرانشهر یک بخش در گروه اول (بمپور) و ۳ بخش (سرباز، بزمان و مرکزی ایرانشهر) در گروه دوم و ۲ بخش دیگر در گروه سوم قرار گرفتند که بیانگر اختلاف توسعه‌یافتگی روستاهای واقع در بخش‌های این شهرستان می‌باشد (براهیم‌زاده و دیگران، ۲۷: ۱۳۸۰). اینک در سال ۱۳۸۵ با توجه به تحولات توسعه‌ای کل کشور، این استان نیز به سمت توسعه‌یافته‌تر شدن گام برداشته، با این وجود با توجه به انتظارات توسعه‌ای و همچنین ارتقای سطح زندگی ملی و منطقه‌ای، ضروری است که دامنه‌ی حداقل و حداکثر شاخص‌های توسعه نیز مورد بازبینی قرار گیرد. بر این مبنا در سال ۱۳۸۵ بخش‌های استان از نظر درجه‌ی توسعه‌یافتگی در ۳ گروه شامل؛ گروه اول بخش‌های توسعه‌یافته ($F \leq 0/51$)، گروه دوم بخش‌های نیمه توسعه‌یافته

($0/51 \leq F \leq 0/71$)، و گروه سوم بخش‌های توسعه‌نیافته ($0/71 \leq F \leq 1$) جای گرفته‌اند. بر این اساس درجه‌ی توسعه‌یافتگی تمامی بخش‌ها (به جز بخش مرکزی زابل) از رشد چشمگیری برخوردار بوده‌است، به طوری که بهبود وضعیت توسعه‌یافتگی در تمامی بخش‌های استان مشهود می‌باشد. اما همچنان یک عدم تعادل منطقه‌ای و ناهمگنی در میزان توسعه‌یافتگی به چشم می‌خورد. زیرا علی‌رغم اینکه در این مقطع ۵۴ درصد بخش‌ها در ردیف مناطق توسعه‌یافته، ۳۰ درصد در گروه نیمه‌توسعه‌یافته و ۱۶ درصد در طبقه محروم قرار گرفته‌اند و برخلاف سال ۱۳۷۵ که حدود ۴۵ درصد از مناطق روستایی کاملاً محروم بوده‌اند، در این سال تنها ۱۶ درصد آنها محروم بوده و غالب بخش‌ها به سطوح بالاتری از توسعه‌یافتگی ترقی نموده و در ردیف مناطق توسعه‌یافته و نیمه توسعه‌یافته قرار گرفته‌اند؛ با این وجود عدم توازن بویژه منجر به اختلاف وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش مرکزی هر شهرستان با سایر بخش‌های آن شده‌است. این مهم بیانگر پابرجا بودن عدم تعادل‌های منطقه‌ای و در عین حال عدم توزیع یکنواخت امکانات در منطقه می‌باشد (جدول ۹).

جدول ۶: تعداد و اسامی بخش‌های استان سیستان و بلوچستان به تفکیک شهرستان (۱۳۷۵)

شماره	شهرستان	تعداد بخش	نام بخش‌ها
۱	ایرانشهر	۶	۱- بزمان ۲- بمپور ۳- دلگان ۴- راسک و فیروزآباد ۵- سرباز ۶- مرکزی
۲	چابهار	۳	۱- دشتیاری ۲- کنارک ۳- مرکزی
۳	خاش	۲	۱- مرکزی ۲- نوک‌آباد
۴	زابل	۵	۱- پشت آب ۲- شهرکی و نارویی ۳- شیب آب ۴- میانکنگی ۵- مرکزی
۵	زاهدان	۳	۱- مرکزی ۲- میرجاوه ۳- نصرت‌آباد
۶	سراوان	۵	۱- بم پشت ۲- جالق ۳- زابلی ۴- سیب و سوران ۵- مرکزی
۷	نیکشهر	۵	۱- بنت ۲- فنوج ۳- قسرقند ۴- لاشار ۵- مرکزی

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵

جدول ۷: تعداد و اسامی بخش‌های استان سیستان و بلوچستان به تفکیک شهرستان (۱۳۸۵)

ردیف	شهرستان	تعداد بخش	نام بخش‌ها
۱	ایران‌شهر	۴	مرکزی - بمپور - دلگان - بزمان
۲	زاهدان	۴	مرکزی - میرجاوه - نصرت‌آباد - کورین
۳	زابل	۴	مرکزی - پشت‌آب - شیب‌آب - میانکنگی
۴	زهک	۲	مرکزی - جزینک
۵	خاش	۳	مرکزی - ایرندگان - نوک‌آباد
۶	چابهار	۳	مرکزی - پلان - دشتیاری
۷	سراوان	۶	مرکزی - جالق - بم پشت - هیدوچ - زابلی - سیب و سوران
۸	سرباز	۴	مرکزی - سرباز - پیشین - آشار
۹	نیکشهر	۵	مرکزی - لاشار - فنوج - بنت - قصرقند
۱۰	کنارک	۲	مرکزی - زرآباد

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵.

نتایج حاصل از رتبه‌بندی مناطق روستایی بخش‌های استان در دو مقطع زمانی ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ براساس ۵ گروه شاخص‌های توسعه تحلیل شده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۵ بر اساس شاخص‌های جمعیتی ۵ بخش در گروه برخوردار، ۱۴ بخش در گروه نیمه‌محروم و ۱۰ بخش در گروه محروم قرار می‌گیرند. با در نظر گرفتن شاخص‌های زیر بنایی ۸ بخش در گروه برخوردار، ۱۶ بخش نیمه‌محروم و ۵ بخش محروم قرار می‌گیرند. چنانچه شاخص‌های اقتصادی ملاک عمل قرار گیرند ۱۴ بخش به عنوان بخش‌های برخوردار، ۱۲ بخش به عنوان بخش‌های نیمه‌محروم و بالاخره ۳ بخش به منزله بخش‌های محروم تلقی می‌شوند.

جدول ۸: میزان توسعه یافتگی مناطق روستایی بخش‌های استان (۱۳۷۵)

درجه توسعه یافتگی	نام بخش	رتبه	میزان توسعه یافتگی
*	مرکزی زابل	۱	توسعه یافته (برخوردار)
۰/۵۴۳	شیب آب زابل	۲	
۰/۵۶۹	شهرکی و ناروئی زابل	۳	
۰/۶۰۳	بمپور ایرانشهر	۴	
۰/۶۰۵	پشت آب زابل	۵	
۰/۷۰۰	کنارک چابهار	۶	
۰/۷۱۰	زابلی سراوان	۷	
۰/۷۱۲	مرکزی سراوان	۸	
۰/۷۱۷	سیب و سوران سراوان	۹	
۰/۷۲۰	جالق سراوان	۱۰	
۰/۷۴۰	مرکزی ایرانشهر	۱۱	
۰/۷۴۳	مرکزی خاش	۱۲	
۰/۷۶۱	میانکنگی زابل	۱۳	
۰/۷۸۰	میرجاوه زاهدان	۱۴	
۰/۷۹۶	بم پشت سراوان	۱۵	
۰/۸۰۱	سرباز ایرانشهر	۱۶	
۰/۸۰۵	بزمان ایرانشهر	۱۷	توسعه نیافته (محروم)
۰/۸۰۷	مرکزی زاهدان	۱۸	
۰/۸۲۵	قصرقند نیکشهر	۱۹	
۰/۸۴۲	دشتیاری چابهار	۲۰	
۰/۸۵۸	دلکان ایرانشهر	۲۱	
۰/۸۶۵	مرکزی نیک شهر	۲۲	
۰/۸۹۰	راسک و فیروزآباد	۲۳	
۰/۸۹۶	نصرت آباد زاهدان	۲۴	
۰/۸۹۷	نوک آباد خاش	۲۵	
۰/۹۰۱	مرکزی چابهار	۲۶	
۰/۹۱۵	لاشار نیکشهر	۲۷	
۰/۹۱۸	فنوج نیکشهر	۲۸	
۰/۹۶۰	بنت نیکشهر	۲۹	

مأخذ: ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۲۵.

جدول ۹: میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش‌های استان (۱۳۸۵)

درجه توسعه‌یافتگی	نام بخش	رتبه	میزان توسعه‌یافتگی
۰/۲۳۴	مرکزی زابل	۱	توسعه‌یافته
۰/۲۳۶	مرکزی زهک	۲	
۰/۲۳۷	مرکزی ایرانشهر	۳	
۰/۲۵۴	مرکزی زاهدان	۴	
۰/۲۸۱	مرکزی سراوان	۵	
۰/۲۹۳	مرکزی چابهار	۶	
۰/۳۱۴	پشت آب زابل	۷	
۰/۳۳۲	شیب آب زابل	۸	
۰/۳۳۷	مرکزی کنارک	۹	
۰/۳۴۴	مرکزی خاش	۱۰	
۰/۳۷۱	مرکزی سرباز	۱۱	
۰/۳۸۸	جالق سراوان	۱۲	
۰/۴۱۲	میانکنگی زابل	۱۳	
۰/۴۲۰	میرجاوه زاهدان	۱۴	
۰/۴۴۰	بمپور ایرانشهر	۱۵	
۰/۴۴۱	بم پشت سراوان	۱۶	
۰/۴۴۷	مرکزی نیکشهر	۱۷	
۰/۴۶۰	جزینک زهک	۱۸	
۰/۴۸۱	سیب و سوران	۱۹	
۰/۴۸۹	نصرت آباد	۲۰	
۰/۵۱۲	قصرقند نیکشهر	۲۱	نیمه توسعه‌یافته
۰/۵۲۷	زابلی سراوان	۲۲	
۰/۵۲۹	بزمان ایرانشهر	۲۳	
۰/۵۳۷	پیشین سرباز	۲۴	
۰/۵۳۸	دشتیاری چابهار	۲۵	
۰/۵۳۹	دلگان ایرانشهر	۲۶	
۰/۵۴۳	پلان چابهار	۲۷	
۰/۶۱۸	سرباز	۲۸	
۰/۶۵۷	کورین زاهدان	۲۹	توسعه نیافته (محروم)
۰/۶۶۵	زرآباد کنارک	۳۰	
۰/۶۸۹	ایرندگان خاش	۳۱	
۰/۷۱۱	لاشار نیکشهر	۳۲	
۰/۷۱۳	فنج نیکشهر	۳۳	
۰/۷۱۸	بنت نیکشهر	۳۴	
۰/۷۲۷	نوک آباد خاش	۳۵	
۰/۷۲۸	هیدوچ سراوان	۳۶	
۰/۷۵۴	آشار سرباز	۳۷	

مأخذ: نگارندگان، با تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵.

با در نظر گرفتن شاخص‌های بهداشتی و درمانی، ۴ بخش برخوردار، ۱۲ بخش نیمه‌محروم و ۱۳ بخش در گروه محروم قرار می‌گیرند. به لحاظ شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی نیز ۱۲ بخش برخوردار، ۱۳ بخش نیمه‌محروم و ۴ بخش محروم می‌باشند (براهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۳۰). در حالی که سال ۱۳۸۵ بر اساس شاخص‌های جمعیتی ۱۱ بخش در ردیف مناطق برخوردار، ۱۴ بخش در گروه مناطق نیمه‌برخوردار و ۱۲ بخش در گروه مناطق محروم قرار گرفتند. بر اساس شاخص‌های زیربنایی نیز در این سال ۲۲ بخش در ردیف مناطق توسعه‌یافته، ۱۰ بخش در گروه مناطق نیمه توسعه‌یافته و ۵ بخش در محدوده مناطق محروم جای گرفتند. همچنین بر اساس شاخص‌های اقتصادی ۲۰ بخش توسعه‌یافته، ۱۳ بخش نیمه‌توسعه‌یافته و ۴ بخش توسعه‌نیافته معرفی شدند. به لحاظ شاخص‌های بهداشتی-درمانی هم، ۲۵ بخش توسعه‌یافته و ۱۲ بخش نیمه توسعه‌یافته بوده‌اند. بالاخره در رتبه‌بندی بر اساس شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی، ۲۲ بخش در ردیف توسعه یافته، ۱۱ بخش نیمه‌توسعه‌یافته و ۴ بخش توسعه نیافته قرار گرفته‌اند (جدول ۱۰). در یک مقایسه‌ی کلی می‌توان بهبود وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان در سطوح بخش را در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۷۵ مشاهده نمود. به طوری که در این مقطع از مجموع ۳۷ بخش تنها ۶ بخش محروم بوده و ۳۱ بخش دیگر در سطوح بالاتر توسعه‌یافتگی یعنی در گروه‌های توسعه‌یافته و نیمه توسعه‌یافته قرار گرفته‌اند. بنابراین با در نظر گرفتن کل ۳۵ شاخص توسعه، در سال ۱۳۷۵ از مجموع بخش‌های استان، تعداد ۵ بخش به گروه توسعه‌یافته (برخوردار)، ۱۳ بخش به گروه نیمه توسعه‌یافته (نیمه‌محروم) و ۱۱ بخش به گروه توسعه‌نیافته (محروم) تعلق داشته‌اند. بدین ترتیب ۱۷/۳ درصد جزء بخش‌های برخوردار، ۴۴/۸ درصد جزء بخش‌های نیمه‌محروم و نزدیک به ۳۷/۹ درصد در شمار بخش‌های محروم قرار داشته‌اند. به لحاظ جمعیت روستایی نیز، ۱۴ - درصد در مناطق برخوردار، ۴۱ درصد در مناطق نیمه‌محروم و ۴۵ درصد در مناطق محروم زندگی می‌کرده‌اند. به عبارت دیگر ۸۶ درصد از جمعیت روستایی در سال ۱۳۷۵ از امکانات رفاهی، عمرانی، زیربنایی، بهداشتی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی مناسب بی‌بهره بوده‌اند (براهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۳۰). در سال ۱۳۸۵ (بعد از گذشت ۱۰ سال)، گرچه وضعیت توسعه‌یافتگی استان تغییر چشمگیری داشته به طوری که در این مقطع، ۵۴ درصد بخش‌ها در ردیف مناطق توسعه‌یافته، ۳۰ درصد در گروه مناطق نیمه توسعه‌یافته و ۱۶ درصد در محدوده مناطق محروم قرار گرفته‌اند؛ با این وجود تا دسترسی به شرایط مطلوب فاصله زیادی وجود دارد، زیرا علاوه بر اینکه هنوز ۴۶ درصد از مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان از شرایط مناسب زندگی برخوردار نمی‌باشند، عدم تعادل‌های منطقه‌ای نیز در آن چشمگیر است.

جدول ۱۰: رتبه‌بندی مناطق روستایی بخش‌های استان بر اساس شاخص‌های جمعیتی (۳ شاخص)، زیربنایی (۸ شاخص) و اقتصادی (۶ شاخص) - (۱۳۸۵)

الف) شاخص‌های جمعیتی		ب) شاخص‌های زیر بنایی		ج) شاخص‌های اقتصادی	
رتبه	نام بخش	رتبه	نام بخش	رتبه	نام بخش
۱	مرکزی زابل	۱	مرکزی زابل	۱	مرکزی زاهدان
۲	مرکزی ایرانشهر	۲	مرکزی ایرانشهر	۲	مرکزی کنارک
۳	مرکزی زاهدان	۳	مرکزی زهک	۳	نصرت‌آباد
۴	مرکزی سراوان	۴	پشت‌آب زابل	۴	مرکزی ایرانشهر
۵	مرکزی چابهار	۵	مرکزی سراوان	۵	جالق
۶	مرکزی زهک	۶	مرکزی چابهار	۶	میرجاوه
۷	جالق	۷	مرکزی زاهدان	۷	مرکزی خاش
۸	مرکزی سرباز	۸	شیب‌آب زابل	۸	مرکزی زهک
۹	پشت‌آب	۹	مرکزی کنارک	۹	مرکزی زابل
۱۰	شیب‌آب	۱۰	مرکزی خاش	۱۰	پشت‌آب
۱۱	جزینک	۱۱	مرکزی سرباز	۱۱	جزینک
۱۲	مرکزی نیکشهر	۱۲	بمپور	۱۲	میانکنگی
۱۳	مرکزی خاش	۱۳	میرجاوه	۱۳	مرکزی سراوان
۱۴	مرکزی کنارک	۱۴	جالق	۱۴	شیب‌آب
۱۵	میرجاوه	۱۵	دشتیاری	۱۵	دشتیاری
۱۶	بم‌پشت	۱۶	مرکزی نیکشهر	۱۶	مرکزی سرباز
۱۷	بزمان	۱۷	میانکنگی زابل	۱۷	مرکزی چابهار
۱۸	میانکنگی	۱۸	سیب و سوران	۱۸	بم‌پشت
۱۹	زابلی	۱۹	نصرت‌آباد	۱۹	دلگان
۲۰	سیب و سوران	۲۰	قصرقند	۲۰	پیشین
۲۱	نصرت‌آباد	۲۱	دلگان	۲۱	بزمان
۲۲	بمپور	۲۲	زابلی	۲۲	قصرقند
۲۳	قصرقند	۲۳	پیشین سرباز	۲۳	فنوج
۲۴	پیشین	۲۴	بزمان	۲۴	مرکزی نیکشهر
۲۵	دلگان	۲۵	پلان	۲۵	بمپور
۲۶	سرباز	۲۶	بم‌پشت	۲۶	بنت
۲۷	دشتیاری	۲۷	جزینک	۲۷	زابلی
۲۸	ایرندگان	۲۸	سرباز	۲۸	سرباز
۲۹	پلان	۲۹	ایرندگان	۲۹	سیب و سوران
۳۰	زرآباد	۳۰	کورین	۳۰	زرآباد
۳۱	نوک‌آباد	۳۱	نوک‌آباد	۳۱	کورین
۳۲	کورین	۳۲	زرآباد	۳۲	هیدوچ
۳۳	آشار	۳۳	لاشار	۳۳	پلان
۳۴	هیدوچ	۳۴	هیدوچ	۳۴	لاشار
۳۵	لاشار	۳۵	آشار	۳۵	نوک‌آباد
۳۶	فنوج	۳۶	فنوج	۳۶	آشار
۳۷	بنت	۳۷	بنت	۳۷	ایرندگان

ادامه جدول ۱۰: رتبه‌بندی مناطق روستایی بخش‌های استان بر اساس شاخص‌های بهداشتی، درمانی (۷ شاخص) و فرهنگی - اجتماعی (۱۱ شاخص) - (۱۳۸۵)

رتبه	نام بخش	درجه توسعه‌یافتگی	رتبه	نام بخش	درجه توسعه‌یافتگی
۱	مرکزی زابل	۰/۱۵۶	۱	مرکزی زابل	۰/۲۲۷
۲	مرکزی ایرانشهر	۰/۱۸۳	۲	مرکزی ایرانشهر	۰/۲۳۹
۳	مرکزی چابهار	۰/۱۸۸	۳	مرکزی چابهار	۰/۲۴۱
۴	مرکزی سراوان	۰/۱۹۳	۴	مرکزی سراوان	۰/۲۵۴
۵	مرکزی زهک	۰/۲۰۸	۵	مرکزی زهک	۰/۲۶۷
۶	مرکزی زاهدان	۰/۲۲۱	۶	مرکزی زاهدان	۰/۲۸۹
۷	شیب‌آب	۰/۲۳۴	۷	شیب‌آب	۰/۳۰۴
۸	سیب و سوران	۰/۲۵۲	۸	بمپور	۰/۳۱۵
۹	پشت آب	۰/۲۶۷	۹	پشت‌آب	۰/۳۲۴
۱۰	مرکزی کنارک	۰/۲۷۲	۱۰	مرکزی خاش	۰/۳۳۷
۱۱	مرکزی سرباز	۰/۲۹۱	۱۱	میانکنگی	۰/۳۵۶
۱۲	مرکزی خاش	۰/۳۰۴	۱۲	جزینک	۰/۳۶۸
۱۳	میانکنگی	۰/۳۲۵	۱۳	بم پشت	۰/۳۸۴
۱۴	مرکزی نیکشهر	۰/۳۴۲	۱۴	قصرقند	۰/۳۹۲
۱۵	بمپور	۰/۳۷۵	۱۵	مرکزی سرباز	۰/۴۰۳
۱۶	جزینک	۰/۳۹۴	۱۶	مرکزی کنارک	۰/۴۱۹
۱۷	بم شت	۰/۴۱۲	۱۷	زابلی	۰/۴۲۷
۱۸	میرجاوه	۰/۴۳۶	۱۸	مرکزی نیکشهر	۰/۴۳۶
۱۹	دلگان	۰/۴۴۷	۱۹	جالق	۰/۴۵۲
۲۰	قصرقند	۰/۴۶۲	۲۰	بزمان	۰/۴۶۳
۲۱	نصرت‌آباد	۰/۴۵۴	۲۱	سیب و سوران	۰/۴۸۳
۲۲	دشتیاری	۰/۴۶۳	۲۲	میرجاوه	۰/۴۹۷
۲۳	جالق	۰/۴۷۲	۲۳	دشتیاری	۰/۵۱۲
۲۴	زابلی	۰/۴۹۲	۲۴	سرباز	۰/۵۳۱
۲۵	کورین	۰/۵۰۳	۲۵	لاشار	۰/۵۵۲
۲۶	بزمان	۰/۵۲۱	۲۶	دلگان	۰/۵۷۳
۲۷	زرآباد	۰/۵۳۴	۲۷	پیشین	۰/۵۹۴
۲۸	پلان	۰/۵۴۲	۲۸	کورین	۰/۶۱۳
۲۹	پیشین	۰/۵۵۸	۲۹	زرآباد	۰/۶۳۱
۳۰	سرباز	۰/۵۸۲	۳۰	ایرندگان	۰/۶۵۴
۳۱	ایرندگان	۰/۶۰۴	۳۱	فنوچ	۰/۶۷۳
۳۲	هیدوچ	۰/۶۳۱	۳۲	نصرت‌آباد	۰/۶۸۷
۳۳	نوک‌آباد	۰/۶۴۵	۳۳	پلان	۰/۶۹۶
۳۴	بنت	۰/۶۶۳	۳۴	بنت	۰/۷۱۳
۳۵	لاشار	۰/۶۷۹	۳۵	نوک‌آباد	۰/۷۳۹
۳۶	فنوچ	۰/۶۹۴	۳۶	آشار	۰/۷۴۳
۳۷	آشار	۰/۷۰۳	۳۷	هیدوچ	۰/۷۵۸

مأخذ: نگارندگان، با تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵

جدول ۱۱: چگونگی توزیع بخش‌های روستایی استان براساس ۳۵ شاخص توسعه (۱۳۷۵)

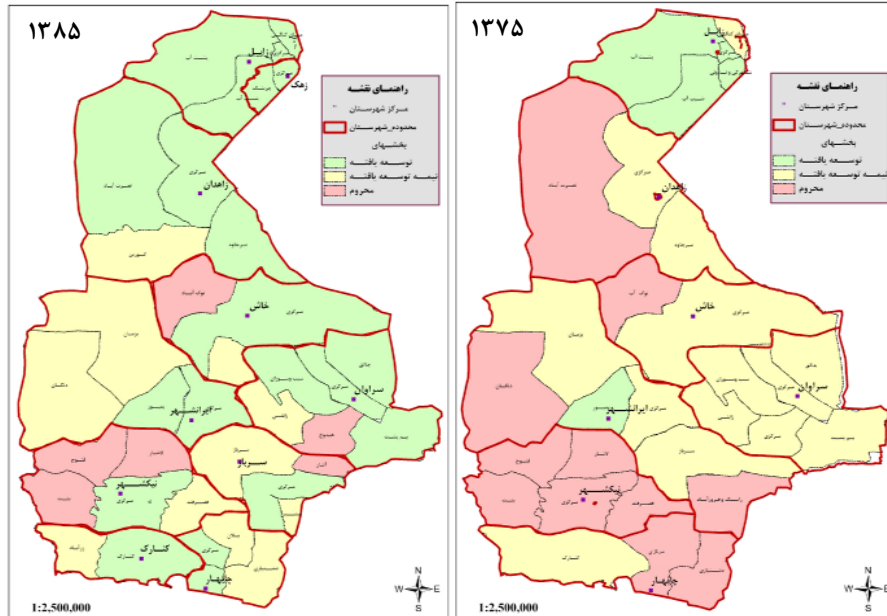
تعداد بخش‌های توسعه‌نیافته	تعداد بخش‌های نیمه‌توسعه‌یافته	تعداد بخش‌های توسعه‌یافته	شاخص‌های توسعه
$0/81 \leq F \leq 1$	$0/61 \leq F \leq 0/81$	$0 \leq F \leq 0/61$	
۱۰	۱۴	۵	جمعیتی
۵	۱۶	۸	زیربنایی
۳	۱۲	۱۴	اقتصادی
۱۱	۱۳	۵	شاخص بهداشتی درمانی
۱۳	۱۲	۴	شاخص اجتماعی فرهنگی
۱۱	۱۳	۵	شاخص کل

مأخذ: ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۰: ۳۱

جدول ۱۲: چگونگی توزیع بخش‌های روستایی استان بر اساس ۳۵ شاخص توسعه (۱۳۸۵)

تعداد بخش‌های توسعه‌نیافته	تعداد بخش‌های نیمه‌توسعه‌یافته	تعداد بخش‌های توسعه‌یافته	شاخص‌های توسعه
$0/71 \leq F \leq 1$	$0/51 \leq F \leq 0/71$	$0 \leq F \leq 0/51$	
۱۲	۱۴	۱۱	جمعیتی
۵	۱۰	۲۲	زیربنایی
۴	۱۳	۲۰	اقتصادی
--	۱۲	۲۵	شاخص بهداشتی درمانی
۴	۱۱	۲۲	شاخص اجتماعی فرهنگی
۶	۱۱	۲۰	شاخص کل

مأخذ: نگارندگان، با تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

شکل ۳: پراکندگی بخش های استان به لحاظ توسعه یافتگی در سال ۱۳۸۵- ترسیم: نگارندگان

شکل ۲: پراکندگی بخش های استان به لحاظ توسعه یافتگی در سال ۱۳۷۵- ترسیم: نگارندگان

نتیجه گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، با استفاده از ۳۵ شاخص توسعه و با استفاده از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، و با روش آنالیز تاکسونومی عددی، درجه ی توسعه یافتگی شهرستان ها و بخش های استان سیستان و بلوچستان به طور مجزا محاسبه و تعیین گردید. بدین ترتیب علاوه بر مشخص شدن میزان نسبی توسعه یافتگی هر یک از شهرستان ها و بخش های استان، تفاوت بین هر یک از آنها و در عین حال رتبه ی هر یک از آنها نیز مشخص گردید که نتایج حاصل از بررسی به طور خلاصه به شرح زیر می باشد:

۱- در مقطع زمانی ۱۳۷۵ در بین مناطق روستایی شهرستان های استان، به نسبت سایر شهرستان ها، فقط شهرستان زابل به عنوان شهرستان برخوردار معرفی گردید و نقاط روستایی شهرستان های سراوان، خاش و ایرانشهر به عنوان شهرستان های نیمه محروم و مابقی به عنوان شهرستان های محروم مشخص شدند. در همین دوره تعیین درجه ی توسعه یافتگی نقاط روستایی شهرستان ها، بر اساس ۵ گروه شاخص های توسعه نشان داد که در مورد شاخص های جمعیتی و تا حدودی شاخص های بهداشتی و درمانی یک نوع همگرایی و تجانس مابین نقاط

روستایی استان وجود دارد، در صورتی که در زمینه‌ی امکانات زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی چنین تجانسی دیده نمی‌شود. تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی نقاط روستایی استان به تفکیک بخش، این نکته را یادآور می‌سازد که در سال ۱۳۷۵ از مجموع ۲۹ بخش استان فقط ۵ بخش برخوردار، ۱۳ بخش نیمه‌محروم و ۱۱ بخش محروم بوده‌اند. به عبارت دیگر تنها ۱۷/۳ درصد از روستاییان استان در نقاط برخوردار و مابقی ۸۲/۷ درصد در نقاط نیمه‌محروم و محروم سکونت داشته‌اند (شکل ۲).

۲- در سال ۱۳۷۵ نقاط روستایی بخش‌های مرکزی، شیب آب، شهرکی و نارویی زابل به عنوان برخوردارترین نقاط روستایی استان و بخش‌های بنت، فنوج، لشار و نیکشهر به عنوان محرومترین مناطق روستایی استان شناخته شدند.

۳- نکته قابل توجه اینکه در سال ۱۳۷۵ درون شهرستان‌های استان شکاف توسعه‌ای بین بخش‌ها وجود داشته، به نحوی که در داخل یک شهرستان، بعضی از بخش‌ها برخوردار و برخی از بخش‌های همان شهرستان نیمه‌محروم یا محروم هستند.

۴- گرچه در مقطع زمانی ۱۳۸۵ یعنی بعد از گذشت یک دهه، رشد چشمگیری در میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان در سطوح بخش و شهرستان‌ها به وجود آمده است، ولی نتایج همچنان بیانگر وجود فاصله تا دسترسی به شرایط مطلوب توسعه‌یافتگی می‌باشد؛ زیرا عدم تعادل در میزان توسعه‌یافتگی بین مناطق به نسبت زیادی به چشم می‌خورد. بطوری که مناطق روستایی وابسته به بخش‌های مرکزی از میزان توسعه‌یافتگی بیشتری نسبت به بقیه‌ی بخش‌ها برخوردار گردیده‌اند. این وضعیت بیانگر نبود یک الگوی برنامه‌ریزی شده طی سال‌های مورد بررسی برای توسعه‌ی متوازن مناطق روستایی در استان می‌باشد. لذا در گام نخست باید به این مهم پرداخت و در این میان شیوه‌های اجرایی مربوط به توسعه‌ی روستایی را اصلاح نمود.

۵- نکته‌ی دیگر قابل تأمل در تعیین میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی سال ۱۳۸۵ این است که وضعیت توسعه‌یافتگی برخی از مناطق روستایی وابسته به شهرستان زابل و بخش‌های تابعه نسبت به سال ۱۳۷۵ نامطلوبتر گردیده است! از دلایل این امر می‌توان به وقوع خشکسالی‌های مکرر طی دوره‌ی مورد مطالعه، افزایش مهاجرت از مناطق روستایی، از بین رفتن زمینه‌های اشتغال وابسته به کشاورزی و دامپروری و افزایش میزان بیکاری در این شهرستان اشاره نمود.

۶- علی‌رغم عدم تعادل‌های منطقه‌ای در نواحی روستایی استان، بهبود وضعیت توسعه‌یافتگی در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۷۵ مشهود است. به طوری که در این سال ۵۴ درصد بخش‌ها در ردیف مناطق توسعه‌یافته، ۳۰ درصد در گروه نیمه توسعه‌یافته و تنها ۱۶ درصد آنها در زمره‌ی مناطق محروم جای گرفته‌اند.

۷- اینک با هدف برقراری تعادل نسبی و توازن در سطح توسعه‌ی مناطق روستایی استان، ضروری می‌نماید که در برنامه‌های میان‌مدت توسعه‌ای، اولویت اول به مناطق روستایی سیستان و در کوتاه مدت به مناطق روستایی مربوط به بخش‌های بنت، فنوج، آشار، هیدوچ، لاشار، زرآباد، نوک‌آباد و پلان اختصاص یابد. همچنین در سطح شهرستان‌ها این اولویت به مناطق روستایی شهرستان‌های نیکشهر، سرپاز، خاش و کنارک تعلق یابد. در عین حال به منظور برقراری توازن و تعادل نسبی در سطح توسعه مناطق روستایی هر شهرستان، تا حد ممکن اولویت اول برنامه‌های توسعه‌ای به بخش‌های پیرامونی (غیرمرکزی) اختصاص دهند.

۸- نکته‌ی مهم و قابل تأمل این است که این مقایسه درون‌استانی است و در مقایسه با نواحی روستایی استان‌های مختلف کشور، محرومیت استان سیستان و بلوچستان امری محرز می‌باشد. ضروری است که به منظور توسعه‌ی روستایی در این استان، گام‌های اساسی‌تری در ابعاد مختلف، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی برداشته شود؛ تا بدین وسیله بتوان ضمن به حداقل رساندن عدم تعادل‌های بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، فاصله توسعه نیافتگی روستایی این استان را در مقایسه با سایر استان‌های کشور نیز به حداقل ممکن تقلیل داد. جهت تحقق این مهم، باید ضمن توسعه و گسترش خدمات رفاهی و عمرانی، ظرفیت‌های تولیدی و اشتغال را نیز در مناطق روستایی استان، ارتقا داد تا زمینه‌ی کنترل مهاجرت جمعیت فعال روستاهای منطقه، بیش از پیش فراهم گردد.

منابع

- ۱- ابراهیم‌زاده، عیسی و محمد شریفی‌کیا (۱۳۸۲). برنامه‌ریزی و ساماندهی روستاهای پراکنده، مورد؛ دهستان کورین زاهدان، مجله جغرافیا و توسعه. شماره ۱. پژوهشکده علوم زمین و جغرافیا وابسته به دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ۲- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ احمدرضا سرگلزهی و مهدی‌خسروی (۱۳۸۰). تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی نواحی روستایی استان سیستان و بلوچستان، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان. سال هفتم. شماره ۱۳.
- ۳- آذر، عادل و علی رجب‌زاده (۱۳۸۱). تصمیم‌گیری کاربردی رویکرد MADM، تهران. نگاه دانش.
- ۴- آسایش، حسین (۱۳۷۵). اصول و مبانی برنامه‌ریزی روستایی، تهران. انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ۵- اسلامی، سیف‌الله (۱۳۷۲). تعیین درجه توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
- ۶- اشتری، حمید (۱۳۷۳). تعیین درجه توسعه‌نیافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- ۷- تقوایی، مسعود و عبدالحسین احمدی (۱۳۸۲). تعیین و تحلیل سطوح برخورداری مناطق روستایی شهرستان‌ها و بخش‌های استان کرمانشاه. فصلنامه روستا و توسعه. انتشارات جهاد.
- ۸- تقوایی، مسعود و علیرضا رضانی (۱۳۸۴). تحلیلی بر روند تحولات شاخص‌های توسعه در استان چهارمحال بختیاری، مجله علمی پژوهشی علوم انسانی. دانشگاه اصفهان. شماره ۱. جلد هجدهم.
- ۹- حبیبی، سیدمحسن (۱۳۷۵). مجموعه مقالات سمینار ساماندهی روستاهای پراکنده، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. تهران.
- ۱۰- حسین‌زاده‌دلیر، کریم (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، چاپ اول. تهران. انتشارات سمت.
- ۱۱- حکمت‌نیا، حسن و میرنجف موسوی (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل روند تغییرات سطوح توسعه و نابرابری‌های ناحیه‌ای در استان یزد، مجله جغرافیا و توسعه. زاهدان. پژوهشکده علوم زمین و جغرافیا.
- ۱۲- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان سندرچ، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. شماره سوم. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۱۳- زیاری، کرامت‌ا... (۱۳۷۸). اصول و روش برنامه‌ریزی منطقه‌ای. یزد. دانشگاه یزد.

۱۴- زیاری، کرامت‌ا... و علیرضا شاه‌آبادی (۱۳۸۰). سنجش درجه توسعه‌یافتگی روستاهای استان یزد، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ویژه‌نامه جغرافیا و توسعه. سال هفتم. شماره ۱۳.

۱۵- شکویی، حسین (۱۳۷۳). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، تهران. انتشارات سمت.

۱۶- سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان (۱۳۸۷). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور

۱۷- مرسلی، ادریس (۱۳۷۴). تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان زنجان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.

۱۸- مرکز آمار ایران (۱۳۷۶). سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی استان سیستان و بلوچستان. تهران.

۱۹- معصومی‌اشکوری، سیدحسن (۱۳۷۶). اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، چاپ دوم. انتشارات صومعه‌سرا.

۲۰- مولایی، محمد (۱۳۸۷). بررسی و مقایسه درجه‌ی توسعه‌یافتگی بخش کشاورزی استان‌های ایران، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال شانزدهم. شماره ۶۳.

- 21- Azadeh, A, Ghaderi & S.F, Ebrahimipour V (2007). "An integrated PCA DEA framework for assessment and ranking of manufacturing systems based on equipment performance", *Engineering Computations*, 24(4): 347-372.
- 22- Bhatia, V. K & S.C. RAI (2004). *Evaluation of socio-economic development in small areas*, New Dehli.
- 23- Eghbali, Ali Reza (2007). "The Ranking Iran's Banks by Taxonomy Numerical Analysis". *Journal of International Research Publication*. Vol 2: 126-138.
- 24- Guveli, asli, kilickaplan (2000). "A ranking of Islamic Countries in Terms of Their Levels of Socio-Economic Development". *Journal of Economic Cooperation*. Vol 21, Number 1.
- 25- Joao, Oliveria Soares; Manuela Lourenco Marques Carloes Manuel & Ferreira (2001) *a multivariate methodology to uncover regional disparities: a contribution to improve European Union and Gowermmmental Decisions*.